

## Predgovor

---

Kada sam bio mlad, krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godina, privlačila me je, kao i mnoge iz moje generacije, politička levica. Ako mogu generalizovati, ta povećana grupa mladih, iako ne i čitava generacija, bila je duboko zabrinuta ekonomskom i društvenom nejednakošću te korupcijom u američkom društvu. Zaprepastili su nas bezglavi komercijalizam i razuzdani militarizam. Mnogi od nas mislili su da je postojeći kapitalizam bio sistem na izdisaju koji nema nikakvu budućnost: on je nepotrebno dopuštao groteskno siromaštvo i bio je oprečan demokratskim vrednostima i praksama. Međutim, bili smo i bezrezervno optimistični: mislili smo da nam vetrovi povesti duvaju u leđa. Mladalačka arogancija navela nas je da mislimo da smo sve razumeli i da nema nazad.

Šta nam o našem dobu govori to da većina savremenih komentatora sada na to razdoblje gleda kao na vrhunac američkog kapitalizma, razdoblje kada se kapitalizam razmahao svom snagom? Mnogi, a zasigurno većina mladih ljudi, danas bi dali sve da imaju ekonomiju poput američkog kapitalizma iz 1972. godine. Nejednakost se smanjivala i prema savremenim standardima jedva da je postojala: dobro plaćenih poslova bilo je u izobilju, njegovoj infrastrukturi

zavideo je ceo svet, a vlast je bila izrazito dobronamerna u poređenju sa njenom današnjom korumpiranošću. U toj ekonomiji bilo je mesta za mlade. Postojala je nada koju je danas teško gajiti.

Taj paradoks pokreće ovu knjigu, koja nastoji da poveže digitalnu revoluciju – verovatno najznačajniji i najvažniji napredak u poslednjih pola veka – sa žestokim krizama našeg doba.

Ovu knjigu počeo sam da pišem pre dvadeset godina – 1992. godine. Upravo sam dovršavao poslednje rečenice svoje prve knjige i baš sam nameravao da je pošaljem poštom kada sam u novinama *Financial Times* pročitao recenziju knjige Džordža Džiltera *Život nakon televizije (Life After Television)*. Džilter je tvrdio da će internet postupno eliminisati radio-televiziju kakvu smo poznavali do tada. Trebalo je, takođe, da internet eliminiše sve tradicionalne probleme medijskog monopola i komercijalizma te da ukine potrebu za medijskom politikom. Samo prepustite tržištu da odradi svoje pa ćete svedočiti najvećoj revoluciji u demokratskoj komunikaciji ikada. Budući da se moja prva knjiga bavila borbama oko medijskih politika koje su dovele do etabliranja komercijalne radio-televizije u Sjedinjenim Američkim Državama, osetio sam snažnu potrebu da dodam završnu belešku o Džilterovim tvrdnjama. Bilo je to prvi put da sam se susreo sa tako konkretnim i provokativnim posredovanjem interneta kao revolucionarnog medija. Stoga sam zalepio belešku na kraj knjige malo pre nego što ću je poslati izdavaču.

Od tada je internet okrenuo medije i komunikaciju naglavačke i naopačke. Postao je značajnom stavkom u mom istraživačkom radu. O internetu sam i predavao, pa sam neprestano ažurirao moja zapažanja. Ono o čemu danas predajem ima malo zajedničkih elemenata sa mojim predavanjima iz 2005. godine, koja su pak imala malo šta zajedničko sa onima iz 1999. godine. Između 1995. i 2011. godine napisao sam šest obimnih članaka o internetu objavljenih u časopisima ili kao poglavlja knjiga, a svako se zasnivalo na obimnom istraživanju. Oduvek sam znao da želim napisati knjigu na tu temu, ali činilo se da za to nikada nije bio pravi

trenutak. Sve osim poslednjeg od tih šest članaka pisao sam sa svešču da se promene odigravaju toliko brzo i da su toliko nepredvidljive da bi moja analiza ubrzo mogla zastariti ili zahtevati revidiranje. Nastojanje da se shvati internet nalikovalo je pokušaju da se pogodi pokretna meta na vetrometini.

Poslednji članak bio je »Nečasni savez interneta sa kapitalizmom« (»The Internet's Unholy Marriage to Capitalism«) u časopisu *Monthly Review*, sv. 62, br. 10, iz marta 2011. godine, koji sam napisao zajedno sa Džonom Belamijem Fosterom (John Bellamy Foster). Dok sam pisao taj članak zapanjilo me je da su se stvari u onlajn svetu dovoljno iskristalisale da je postalo moguće razabrati gde se internet nalazi, kao i raspon mogućnosti kuda će nastaviti dalje. Neke digitalne institucije i prakse do tada su se dovoljno ukorenile da u dogledno vreme sigurno neće nestati. Povratne reakcije na taj članak bile su pozitivne. Bilo je jasno da smo Foster i ja pogodili nerv.

Iz tog razloga odlučio sam da napišem ovu knjigu. Takođe, imao sam sveobuhvatniji argument koji je trebalo da posluži kao glavna nit za knjigu. Uveren sam da je trenutno razumevanje interneta i njegovog potencijala koje oblikuje popularne članke, iz temelja pogrešno. To je naročito važno jer će se u sledećoj deceniji odviti čitav niz ključnih sporova oko javnih politika, što će odrediti u kojem smeru će se, možda generacijama, razvijati internet, pa shodno tome i naše društvo.

Moj centralni argument je da većina razmatranja o internetu ne uspeva internet da utemelji u političkoj ekonomiji: ona ne mogu da razumeju važnost kapitalizma u oblikovanju i, u nedostatku boljeg termina, pripitomljavanju interneta. Kada se spomene kapitalizam, to je onda obično kao »slobodno tržište« koje se smatra nekakvom dobronamernom datošću, gotovo sinonimom za demokratiju. Uobičajene rasprave o kapitalizmu često završavaju u hrpi klišea i samo se delimično dotiču kapitalizma kakav stvarno jeste.

Danas kada se kapitalizam nalazi usred globalne krize bez vidljivog kraja, a stanje demokratske vladavine je zastrašujuće, barem u Sjedinjenim Američkim Državama, čini se

da je krajnje vreme da se sa većom kritičnošću razmotri odnos interneta prema kapitalizmu, kao i odnos jednog i drugog prema demokratiji. Svuda u svetu događa se političko previranje do kakvog dolazi svega par puta u veku – kapitalizmu se posvuda trese stolica i internet je izravno umešan u borbe. Razvoj interneta blisko je povezan sa razvojem političke ekonomije. To je suština ove knjige.

Članak sa Fosterom iz 2011. godine okvir je za poglavlje 4 i 5, iako se ta poglavlja zasnivaju na kasnijem istraživačkom radu. To su poglavlja koja upravo sagledavaju na koji način je kapitalizam oblikovao internet. Rasprava o političkoj ekonomiji počiva na istraživanju koje sam sproveo sa Fosterom tokom poslednjih nekoliko godina, a koje je eksplicitno razvijeno u našoj knjizi iz 2012. godine *The Endless Crisis (Beskrajna kriza)*.

U mom fokusu su gotovo isključivo Sjedinjene Američke Države. To je moja zemlja i nju najbolje poznajem. Ne bih se usudio pisati sa punim autoritetom o drugim nacijama i prostorima. Pa ipak, gotovo sva pitanja koja postavljam u ovoj knjizi globalna su i odnose se u različitim stupnjevima na čitav svet. Štaviše, mnoge od političkih bitki koje se vode oko interneta internacionalne su ili transnacionalne po svom karakteru. Digitalna budućnost SAD odlučivaće se podjednako u globalnim forumima kao i u Vašingtonu ili drugim domaćim lokacijama.

Ne bih mogao napisati ovu knjigu bez pomoći čitavog niza ljudi. Gore pomenuti Džon Belami Foster te Inger Stol, Ben Skot, Den Šiler i Viktor Pikard pročitali su celu knjigu i dali mi detaljne kritičke komentare. Džef Koen i Met Rotšajld takođe su pročitali celu knjigu i izvrsno je uredili. Patrik Baret, Majkl Perelman, Rodni Benson, Saša Mejnrat, Džejsms Luzi i Džo Šterns su pročitali delove knjige. Ti prijatelji su »čvrstom rukom« isčitali knjigu i zanemarili nijanse kako bi se usredsredili na njene slabosti. Srećan sam što imam takve nadarene i odane prijatelje. Nadam se da ću moći jednog dana da im uzvratim uslugu, iako će to biti teško učiniti. Strah me je i da pomislim šta bi bilo od ove knjige da nije bilo njihove kritike. Naravno, sâm sam odgo-

voran za ono što je završilo u knjizi i za bilo kakve greške.

R. Džamil Džona odgovoran je za tabele i grafikone u knjizi. Većinu njih Džamil je sastavio posebno za ovu knjigu. Neumorno je radio kako bi osigurao da grafikoni budu što bliže savršenstvu.

Džon Nikols naširoko je sa mnogom raspravljao o materiji u knjizi, a naši razgovori pomogli su mi u tome da sredim misli. Njegov uticaj prisutan je u celoj knjizi. Deo materije iz 6. poglavlja o novinarstvu zasniva se na mojoj nedavnoj saradnji sa Džonom, a ponegde je i direktno preuzet iz nje, recimo iz knjige *The Death and Life of American Journalism (Smrt i život američkog novinarstva)*.

Džon Belami Foster (John Bellamy Foster) je moj intelektualni i politički pobratim tokom poslednjih četrdeset godina. On se ovoj knjizi posvetio kao da je njen autor. Jedino što nadmašuje njegovo znanje i mudrost je njegova velikodušnost.

Mark Favro iz *New Press*-a podsticao me je na ovaj projekat od kada smo prvi put o njemu razgovarali. Osoblje *New Press*-a je zadivljujuće profesionalno. Posebno se želim zahvaliti Sari Fan, Kijanušu Hašemzadeu i Geriju Stajmlingu. Geri je obavio posao uređivanja rukopisa sa pedantnošću, entuzijazmom, inteligencijom i humorom. Čast mi je biti autor *New Press*-a. Nadam se i verujem da će to biti čast koju ću ponovo imati i u budućnosti.

Moje kolege sa Odseka za komunikacije Univerziteta Illinois Urbana-Champaign, pružaju mi bezrezervnu podršku u mojim istraživanjima, a naročito prodekan Dejv Tjuksberi – i za to sam im zahvalan. Podrška univerziteta mom istraživanju omogućila je nastanak ove knjige.

Ljudi iz *Free Press*-a (*Freepress.net*) – Greg Aron, Derek Tarner, Tim Kar, Džo Tores, Jesenija »Džesi« Peres, Kimberli Longi, Met Vud i Džoš Sterns – dali su mi obilje informacija, analiza i podrške. Rad na ovoj knjizi nagnao me je da više nego ikad pre počnem ceniti koliko je *Free Press* zapravo važna organizacija.

Brojni drugi pomogli su mi u specifičnim pitanjima ili na neki drugi način. To su: Heder Bruk, Pol Bul, Pedro Ka-

ban, Sundiata Ča-Đua, Vivek Čiber, Met Krejn, Džejms Karan, Rajan Elis, Natali Fenton, Tom Ferguson, Des Fridman, Džejms K. Galbrejt, Piter Hart, Metju Hindman, Ejm i Holand, Hana Holman, Dženin Džekson, Pol Krugman, Rebeka Mekinon, Fred Magdof, Džon Mej dž, Greg Mičel, Jevgenij Morozov, Džon Noton, Erik Njuton, Moli Nisen, Rič Poter, Ejnar Skalopsen, Travers Skot, Norman Stokvel i Kristina Vilijams.

Ova knjiga posvećena je Lusi i Ejmi i Inger, uvek i zauvek.

Posvećena je i svim ljudima svuda u svetu, naročito u Americi. Ako treba izvući bilo kakav zaključak iz onoga što sledi, ako postoji bilo kakva poruka digitalne revolucije, onda je to isticanje važnosti – zapravo, nužnosti – čuvenog slogana iz maja 1968. godine: Budi realan, zahtevaj nemoguće!

Medison, Viskonsin  
Septembar 2012.

# Poglavlje 1

---

## Šta je slon pod digitalnim tepihom?

---

Bilo koja povest poslednje tri decenije posvetiće veliku, ako ne i najveću pažnju pojavi interneta i široj digitalnoj revoluciji. U drugoj deceniji XXI veka mnogi znaci ukazuju na to da on postaje globalno bitna odlika razvoja ljudske civilizacije, dok konačno ne postane toliko prirodan, sastavni deo središnjeg nervnog sistema društva, da ga više nećemo prepoznati kao nešto novo ili odvojeno od našeg bitka, poput samog govora. U određenoj meri, ta revolucija se može istorijski pratiti prema pukoj količini informacija koje nastaju i koje se dele. Godine 1989. – čini se kao da je od tada prošao čitav vek – Ričard Sol Vurman (Richard Saul Wurman) pisao je o »informativnoj anksioznosti« nastaloj usled preopterećenja jer se u svetu svaki dan objavljivalo po hiljadu knjiga, a u Sjedinjenim Američkim Državama gotovo deset hiljada časopisa.<sup>1</sup> Predsednik Guglovog upravnog odbora Erik Šmit (Eric Schmidt) procenjuje da bi bilo potrebno 5 milijardi gigabajta memorijskog prostora da bi se digitalno zabeležile sve preživle ljudske kulturne tekovine i informacije stvorene od početka vremena do 2003. godine. Godine 2010.

ljudi su stvarali toliko podataka svaka dva dana.<sup>2</sup> U 2012. količina video-materijala koji se stavljaju na Jutjub *udvostručila* se u odnosu na 2010. godinu i tako se popela na količinu koja odgovara trajanju 180.000 dugometražnih filmova nedeljno.<sup>3</sup> Drugim rečima, za manje od nedelju dana Jutjub generiše više sadržaja nego svi filmovi i televizijski programi koje je Holivud proizveo tokom celog svog postojanja.

Drugi način da se shvati digitalna revolucija je prema količini vremena koje ljudi troše na medije. Opširno istraživanje sprovedeno 2009. godine pokazalo je da većina Amerikanaca, nezavisno od uzrasta, provodi *barem* osam i po sati dnevno gledajući televiziju, ekran kompjutera ili mobilnog telefona, često upotrebljavajući dva ili tri ekrana istovremeno.<sup>4</sup> Drugo istraživanje iz 2009. godine, koje je sproveo Centar za globalnu informacionu industriju, pokazalo je da prosečan Amerikanac konzumira »informacije« 11,4 sati dnevno, za razliku od 7,4 sata 1980. godine.<sup>5</sup> Istraživanje sprovedeno 2011. među dvadeset hiljada osnovnoškolaca širom Masačusetsa pokazalo je da 20% učenika trećih razreda ima mobilni telefon, a da 90% njih posećuje internet; 40% učenika petih razreda i gotovo 85% učenika šestih i sedmih razreda ima mobilni telefon, obično smartfon s pristupom internetu.<sup>6</sup> Internet je odavno prestao da bude stvar izbora.

U Sjedinjenim Američkim Državama, Evropi, a i u većem delu ostatka sveta, ne morate imati dete u tinejdžerskom uzrastu kako biste razumeli da su »društvene mreže postale sveprisutne, nužne i da izazivaju zavisnost«.<sup>7</sup> Studentima kojima predajem život bez mobilnog pristupa internetu je nezamisliv. Kad im opisujem svoj studentski život iz ranih 1970-ih godina teško im je da shvate kako su ljudi uopšte uspevali da komuniciraju, kako se išta moglo obaviti, koliko su se opcije činile ograničenim, kako se uopšte mogao odvijati život. Bilo bi to slično kao kada bi se moji preci iz 1860. godine iz Nove Škotske i istočnog Kentakija vratili i opisivali mi svoju mladost dok sam odrastao u predgrađu Klivlenda tokom 1960-ih. »Za društvo u celini internet je postao preferirani komunikacioni i informacioni medij«, piše Nikolas Kar. »Opseg njegovog korišćenja je bez prese-



dana, čak i prema standardima masovnih medija XX veka. Opseg njegovog uticaja podjednako je širok.«<sup>8</sup>

Razmotrite ovo: 1995. internetom se služilo 10 miliona korisnika, još uvek daleko najviše na univerzitetima u SAD – to je bio razlog za totalno oduševljenje. Do 2011. broj korisnika interneta porastao je na 2 milijarde i rastao je strelovitom brzinom. Do 2020. još 3 milijarde ljudi biće onlajn. U Africi je broj mobilnih telefona skočio sa 2% u 2000. godini na 28% u 2009. i do pretpostavljenih 70% u 2013. godini.<sup>9</sup> Prema tvrdnjama kompanije IMS Research do 2020. otprilike 22 milijarde uređaja biće priključeno na internet i komuniciraće onlajn.<sup>10</sup> Do 2012. godine tri četvrtine svetskog stanovništva već je imalo pristup mobilnom telefonu.<sup>11</sup> »Mobilna komunikacija«, piše u izveštaju Svetske banke 2012. godine, »verovatno je imala veći uticaj na čovečanstvo u kraćem razdoblju negoli bilo koji drugi izum u ljudskoj istoriji.«<sup>12</sup>

To samo donekle ukazuje na opseg promena koje su se dogodile. Internet je kulminacija razvoja elektronskih komunikacija dugog gotovo dva veka, od telegrafa, fotografije, telefonije i zvučnog zapisa do bioskopa, radija, televizije te na kraju satelita i kompjutera. Sâm internet je već proživio nekoliko života tokom poslednje dve decenije, od ranih dana Usenet-a do početaka World Wide Web-a i AOL-a te potom širokopojasnog interneta, nakon koga je došao Gugl, a sada i wi-fi, iPad, smartfoni i društveni mediji. Kao što je primetio Ben Skot nalazimo se u »trostrukoj promeni paradigme«, u kojoj su lična komunikacija, masovni mediji i tržišne informacije podvedene pod novi poredak tako da razlike među njima postaju *passé*.<sup>13</sup> Ekonomija se prilagodila internetu i sada je naseljena digitalnim industrijama, između ostalog kolosalnim kompanijama koje uglavnom nisu ni postojale pre rođenja većine Amerikanaca. Čini se da je internet kolonizovao i transformisao sve što mu se našlo na putu.

Još više začuđuje činjenica da je to izgleda samo početak. Na kraju, barem teorijski, svi ljudi mogli bi da postanu međusobno povezani brzinama koje se približavaju brzini svetlosti, biti u stanju da emituju i primaju raznovrsne komunikacije uz trenutni pristup celini ljudske kulture. Šta-

više, »sučelje između ljudskih bića, predmeta i infosfere«, piše Pamela Land, »postaje intuitivno, manje zahtevno«. <sup>14</sup> Zalazimo u nepoznatu teritoriju time što mašine menjaju naše temeljno razumevanje toga šta znači biti čovek. Već sada se narav takvog sveta odupire našem razumevanju.

Uprkos teško zamislivim promenama i preokretima koje donosi budućnost, internet se poprilično iskristalisao. Budući da se internet upleo u tkivo gotovo svakog aspekta života, da se gigantske kompanije trude oko toga da nad njime zavladaju (kao i nad našom politikom) i da se otvara čitav niz ključnih pitanja za javne politike koje će odigrati središnju ulogu u njegovom razvoju, čini se da smo dosegli svojevrtni bazni logor. Sa isturenog položaja tog baznog logora možemo baciti pogled unatrag prema mestu od kojeg smo krenuli i pogledati napred prema mestu ka kome možda idemo. Po prvi put se nalazimo na poziciji sa koje možemo sami sebi razjasniti naše iskustvo sa internetom i rasvetliti akutna pitanja koja on postavlja pred društvo. Takođe, na poziciji smo sa koje možemo bolje razumeti rasprave koje društvo pokreće o tome kakav tip interneta ćemo imati i, prema tome, kakvi ljudi ćemo postati i kakvi ljudi nećemo postati kroz buduće generacije.

Svrha ove knjige je da doprinese toj raspravi. Zbog veličine digitalne revolucije ne uobražavam da ću ponuditi neku sveobuhvatnu ili opštu teoriju. Umesto toga, cilj je postaviti niz pitanja o internetu i početi sa davanjem odgovora. Prvo i najvažnije pitanje je ovo: imajući u vidu pozamašnost, kompleksnost, eksponencijalni rast i nepredvidive obrte u razvoju interneta, kako uopšte možemo započeti sa razumevanjem toga šta se događa?

Imamo gomile stručnih studija, napisanih u najboljoj američkoj tradiciji društvenih nauka, o jasno definisanim problemima koji se odnose na internet, no one se prvenstveno fokusiraju na mikro-probleme, kao što je onaj kako se specifične grupe ljudi služe digitalnom komunikacijom u specifične svrhe. Takva istraživanja sklona su studioznom izbegavanju iznošenja bilo kakvih opštih tvrdnji o široj ulozi interneta u društvu. Sklona su zanemariti institucionalne